

Medya Okuryazarlığı ve Dijital Vatandaşlık: Bir İçererek Dışlama Rasyonalitesi

O. Özgür GÜVEN¹

Öz



Makale Türü
Araştırma Makalesi

Başvuru Tarihi
15.08.2023

Kabul Tarihi
30.08.2023

DOI
10.53306/klujfeas.1343251

Dijital uzamın giderek genişlediği günümüzde, medya okuryazarlığı tartışmaları analitik düşünme, bilinçli vatandaş, kültürel katılım gibi söylemsel yapılar üzerinden, bilginin niteliği sorununa ve teknolojinin “uygun” kullanımı meselesine odaklanmaktadır. Dijital endüstrilerin agresif bir şekilde teşvik edildiği neoliberal sosyo-ekonomik düzende bu söylemin ne anlama geldiği ve medya okuryazarlığının dijital benliği ifade etmeye dair rasyonellerini nasıl anlamak gerektiği bu çalışmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Sorunsalın analizinde, Foucault’nun liberal doktrinlerin nüfusu ekonomik süreçlere göre düzenleme mekanizmalarını anlatmak için kullandığı yönetimsellik (*governmentality*) tartışması eksen alınmaktadır. Medya okuryazarlığı, dijitalleşmenin fetiş bir unsura dönüştüğü günümüzde, mesleki yeterlilik ve sosyal becerilerin hegemonik bir göstergesi haline gelmektedir. Bu anlamda, medya okuryazarlığının baskın söylem ve pratikleriyle, neoliberal sosyal ve ekonomik örgütlenme mantığına içsel tutarlılık sağlayan bir öznellik inşası hedefine bağlı olduğu varsayılmaktadır. Bireyin ekonomik ve sosyal uyumu, okuryazarlık becerilerini geliştirmesine, yani çevrimiçi deneyimini güncellemesine bağlıdır. Medya okuryazarlığını bir dizi beceri kazandırma meselesi olarak ele alan bu yaklaşım, teknolojinin insanların amaçlarına ulaşmak için kullanılabilecekleri nötr bir kategori olduğu varsayımına dayanmaktadır. Böylece, dijital teknoloji kullanımının bir vatandaşlık görevi haline getirildiği siyasi ve ekonomik gündem teyit edilmekte; dijitalleşme süreçleri, eşitsizlik ve adaletsizlikle ilgili tartışmaların dışında tutulmaktadır. Sonuç olarak, dijital uzamın ekonomik ve toplumsal kontrolü genişleten güç ilişkileri düzeninde, uyrukların dijital uzama dahil edilmek suretiyle dışlandıkları ilişki biçimleri mümkün hale gelmektedir.

Anahtar sözcükler: Medya okuryazarlığı, Dijital vatandaşlık, Yönetimsellik, Neoliberal öznellik, Dijitalleşme.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, TV ve Sinema Bölümü, ozogruven@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9927-7872.

Media Literacy and Digital Citizenship: A Rationality of Exclusion by Inclusion

O. Özgür GÜVEN²

Abstract

In today's ever-expanding digital space, media literacy debates revolve around the question of information quality and the "appropriate" use of technology. These debates incorporate discursive constructs such as analytical thinking, informed citizenship, and cultural participation. The research question of this study is what this discourse signifies in neoliberal socio-economic order, where digital industries are aggressively promoted, and how to comprehend the rationales of media literacy for expressing the digital self. The analysis of the research question is rooted in Foucault's discussion of governmentality, which he uses to illustrate the mechanisms through which liberal doctrines organize the population based on economic processes. Media literacy has evolved into a hegemonic indicator of professional competence and social skills in today's world, where digitalization has taken on a fetishistic role. In this sense, it is assumed that media literacy, with its dominant discourses and practices, is linked to the objective of constructing subjectivity that provides internal coherence to the logic of neoliberal social and economic organization. An individual's economic and social cohesion relies on developing their literacy skills, i.e., enhancing their online experience. This perspective, viewing media literacy as the acquisition of a skill set, is founded on the notion that technology is a neutral category that individuals can employ to attain their objectives. Consequently, the political and economic agenda, wherein the utilization of digital technology becomes a citizen's responsibility, is affirmed; digitalization processes are excluded from discussions on inequality and injustice. As a result, within the power dynamics of the digital space that extends economic and social control, forms of relationships emerge in which subjects are marginalized despite their inclusion in the digital realm.

Keywords: Media literacy, Digital citizenship, Governmentality, Neoliberal subjectivity, Digitalization.



Article Type

Research Article

Application Date

15.08.2023

Acceptance Date

30.08.2023

DOI

10.53306/klujfeas.1343251

² Assist. Prof. Dr., Gaziantep University Faculty of Communication Radio, TV and Cinema Department, ozoguvn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9927-7872.

Giriş

Günümüzün çoklu medya ortamları ve dijital ağlar, üreten-tüketen, yazan-okuyan, konuşan-dinleyen gibi ayrımları belirsizleştiren ilişki biçimleri ortaya çıkarırken, çeşitli verileştirme sistemleriyle dijital uzamı hiç olmadığı kadar genişletmektedir. Popüler ve akademik söylemde insanlığın en önemli başarılarından biri olarak görülen dijitalleşme, başarı anlatisıyla eş zamanlı olarak, bilginin niteliği ve dijital teknolojilere uyum meselelerine odaklanan medya okuryazarlığı tartışmalarını da tetiklemektedir. Güncel medya okuryazarlığı fikri, basılı, görsel-işitsel, bilgisayar, cep telefonunu ve diğer akıllı teknolojilerin entegre medya ortamlarını kapsayan bir yapıyı (Koltay, 2011) ifade etmektedir. Medya okuryazarlığı genel olarak, medya mesajlarıyla eleştirel etkileşimi teşvik eden bir beceri seti olarak tanımlanmakta (Aufderheide, 1993; Livingstone, 2004; Hobbs ve Jensen, 2009) ve bilginin niteliği sorunsalından hareketle “yalan haber” farkındalığına odaklanmaktadır. Başta çocuklar ve gençler olmak üzere, geniş nüfus kesimlerini medya içeriklerine karşı bilinçlendirme meselesinin, ilk tartışmalarından günümüze medya okuryazarlığının öncelikli hedefi olduğu çeşitli araştırmalarda ortaya konulmaktadır (Hobbs, 1998; Druick, 2016).

Medya okuryazarlığının dezenformasyon direnci inşa etme işlevinin belirsizliğine karşın, güncel yaklaşımlar bu fenomeni daha geniş toplumsal bağlamlar dahilinde ele almaktadır. Hem akademide hem de kamu gündeminde geniş yer bulan medya okuryazarlığı tartışmaları genel olarak, analitik düşünme, bilinçli vatandaş, kültürel katılım gibi söylemsel yapılar üzerinden yürütülmektedir. Bu anlamda medya okuryazarlığı, çocukların ve gençlerin yeni sosyallik biçimlerini anlamlandırma; dijital katılımcı demokrasiyi canlandırma; yaşam boyu öğrenmeyi etik bir standart haline getirme gibi farklı tartışma başlıklarını kapsayan bir esnekliğe sahiptir (Druick, 2016). Pek çok açıdan gelişim vaadinde bulunan medya okuryazarlığı, muhalefet etmeye başışık güçlü söylemler üretirken, farklı toplumsal çevreler arasında bir uzlaşmayı ifade eden hegemonik bir göstergeye dönüşmektedir. Dijital teknoloji endüstrisi verimlilik hedefli işgücü piyasaları için (Shepherd ve Henderson, 2019); ulusal politikalar, sürdürülebilir bir kalkınma için (Bejaković ve Mrnjavac, 2020); kamusal eğitimci ağları ise demokratik katılım ve aktif öğrenme gibi rasyonellerle (Bulger ve Davison, 2018; Potter, 2010) medya okuryazarlığını teşvik etmektedir. İlgili tartışmalarda, hem medya içeriklerine karşı farkındalık yaratma hedefinde hem de okuryazarlık becerisi geliştirmenin demokratik katılım, toplumsal uyum ve ekonomik refahla ilişkisinde bireysel sorumluluk gündeminin (Livingstone, 2004; Hobbs ve Jensen, 2009; Pangrazio, 2016) dikkat çekici vurgu olarak öne çıktığı not edilmelidir.

Dijital medya teknolojilerinin, farklı katılım talepleri ve alternatif bakış açıları için fırsatlar yarattığı bir gerçek. Ancak dijital teknolojileri sosyal bilimlerdeki güncel tartışmaların kritik bir başlığı haline getiren, görece fırsatlarından ziyade bu teknolojilerin yol açtığı yaygın endişelerdir. Bu endişelerin kaynağı, fikir ve ürün satmakla ilgilenen medya ve teknoloji endüstrisinin, piyasa hedefleri doğrultusunda bir teknolojik seferberlikle dijitalleşme süreçlerini yönetiyor olmasıdır. Halihazırda, küresel piyasaların ve dijital teknoloji endüstrisinin yön verdiği, hayatı neredeyse her boyutuyla etkilemeye devam eden dijitalleşme trendi, dijital medya kullanımını her geçen gün artırırken, dijital teknoloji

şirketlerinin ve toplumsalın tamamını ekonomik bir form olarak tanımlayan neoliberal piyasaların (Rose, 1999; Read, 2009; Brown, 2018) kontrol alanını genişletmektedir.

Bu noktada, günümüz medya okuryazarlığına ilişkin öğrenme söyleminin baskın anlam ve hedeflerinin neler olduğu sorusu kritik bir önem kazanmaktadır. Söz konusu soruya yanıt aranan bu çalışmada, medya okuryazarlığı söylem ve pratiklerinin, neoliberal sosyal ve ekonomik örgütlenme mantığına içsel tutarlılık sağlayan bir öznellik inşası hedefine bağlı olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayımdan hareketle, öncelikle medya okuryazarlığı literatürü incelenmektedir. Ardından, medya okuryazarlığı söylem ve pratiklerinin neoliberal öznellik inşalarıyla ilişkisi tartışma konusu edilmektedir. Foucault'nun liberal doktrinlerin nüfusu ekonomik süreçlere göre düzenleme mekanizmalarını anlatmak için kullandığı yönetimsellik (*governmentality*) kavramı bu tartışmanın yöntemsel izleğini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, medya okuryazarlığı politikalarında (Koltay, 2011; Petranová vd., 2017) ve sivil toplumu düzenleyici çeşitli pratiklerde (Rantala ve Suoranta, 2008; Hobbs, 2017), uyrukların dijital teknolojilere uyumu stratejik bir gündem olarak öne çıkmaktadır. Neoliberal piyasa rasyonellerinin yön verdiği, *dikkatli alımlayıcı*, *şüpheli gözlemci*, *bilgili vatandaş* gibi bireysel sorumluluk alanları (Sanchez ve Dunning, 2018) bu gündemin öznellik hedeflerini belirlemektedir. Baskın medya okuryazarlığı söylemleri/pratikleri, neoliberal piyasalara belli bağlılıkları teyit eden "girişimci" birey vaadini anlamlandıran özneleştirme süreçlerini izlerken; teknolojik gelişmeleri takip eden, dijital becerilerini geliştiren, yeni üretim/yaşam teknolojilerine uyum sağlayan bir vatandaşlık için daha fazla teknoloji kullanımını teşvik etmektedir.

Medya teknolojilerinin "uygun" kullanılmasını telkin eden hegemonik gündem, dijitalleşme çağında vatandaşlık bağının dönüşen anlamlarına da ışık tutmaktadır. Bu noktada medya okuryazarlığının, devletin ve piyasanın birleşik çıkarları ekseninde özneleştirme teknikleri izleyerek, toplumsal içerme ve dışlamanın sınırlarını yeniden tanımlayan yönetimsel bir teknoloji olduğu savunulmaktadır. Okuryazarlık becerileri geliştikçe dahil olunan dijital uzam, aynı zamanda yeni dışlama ilişkilerine de kaynaklık etmektedir. Edindikleri dijital beceriler uyrukları dijital uzamın veri öznesi kullanıcıları haline getirmektedir. Ancak bu beceriler onları, hem sermaye rejimlerinin yeni kazanç ve sömürü mekanizmalarının, hem de dijital teknolojileri gözetim amacıyla kullanan kurumların nüfusa ilişkin düzenleyici stratejilerinin hedefine sokmaktadır. Böylece, medya okuryazarlığının hegemonik modelleri, uyrukların dahil oldukça dışlandıkları bir dijitalleşme düzenini teşvik ederken, ekonomik ve toplumsal kontrolü genişleten sonuçlar üretmektedir.

Medya Okuryazarlığı: Tanımlar, Hedefler

Okuryazarlık genel bir ifadeyle, bir dilin tipografik ifadelerini (harf, kelime, cümle) okuma, anlama ve yazma becerisi olarak tanımlanabilir. Belli sabitliklere dayalı sembollerden oluşan yazının inşa ettiği evrene dahil olabilmek, söz konusu sembolleri tutarlı iletişim biçimine dönüştürecek teknik bilgiye sahip olmayı gerektirmektedir. Geniş nüfus kesimlerini bu aracı teknik bilgisiyle donatma, modern kurumların öncelikli hedefi olagelmıştır.

Post-tipografik metin üretim, dağıtım ve alımlama biçimlerinin ortaya çıkması, okuryazarlığa ilişkin kavram ve ifadeleri çeşitlendirmiştir. Okuryazarlık fikri, radyo ve televizyon gibi mesaj

iletken teknolojilerin ortaya çıkmasıyla, *görsel okuryazarlığı* (üç boyutlu dünyanın iki boyutlu resimlerini kavrama yeteneği) ve *hikâye okuryazarlığı* (kitap, televizyon veya filmlerdeki olay örgüsünü takip etme yeteneği) içerecek şekilde genişlemiştir (Potter, 2018, s. 51). Öte yandan, bilgi teknolojilerindeki genişlemeyle birlikte bir diğer başlık olarak, *enformasyon okuryazarlığı* da literatürde yer almaktadır. Enformasyon okuryazarlığı, en bilinen tanımıyla, insanın bilgiye ihtiyaç duyduğunda bunu fark etme, belirli bir sorunu çözmek için bu bilgiyi tanımlama, bulma, değerlendirme ve kullanma yeteneği olarak (ALA, 1989) ifade edilmektedir. Dijital teknolojilerin giderek genişlediği günümüzde öne çıkan bir diğer okuryazarlık tanımı ise *dijital okuryazarlıktır*. Dijital okuryazarlık “dijital kaynakları tanımlama, erişme, yönetme, entegre etme, değerlendirme, analiz ve sentez etme, yeni bilgiler inşa etme, medya ifadeleri oluşturma ve başkalarıyla iletişim kurmak için dijital araçları ve olanakları uygun şekilde kullanma” yeteneği olarak ifade edilmektedir (Martin, 2006, s. 19). Medya okuryazarlığı teorisyeni Koltay (2011), dijital okuryazarlığın farklı bir okuryazarlık türü olmadığını, güncel medya okuryazarlığını tamamlayan bir ifade olduğunu belirtmektedir.

Medya okuryazarlığı alanı, 1970’lerin sonlarından itibaren müfredat geliştirme ve araştırmaya yönelik sistematik tartışmalarla şekillenmiştir (Arke, 2012). Medya okuryazarlığının en bilinen tanımlarından birini yapan Aufderheide (1993) medya okuryazarlığını, çeşitli formlardaki mesajlara ulaşmaya, bunları müzakere edip anlamaya, üretmeye ve nihayet iletmeye yardımcı olacak bir yetenek olarak tanımlamaktadır. Aufderheide’ye göre (1993, s. 9), “Medya okuryazarlığının temel hedefi, tüm medyayla eleştirel bir özerklik ilişkisi kurmaktır. Medya okuryazarlığı eğitimindeki vurgular, bilinçli vatandaşlık, estetik idrak ve ifade, sosyal müdafaa, öz saygı ve tüketici yeterliliği gibi geniş bir yelpazeye yayılmaktadır”. Önde gelen medya okuryazarlığı teorisyeni Hobbs da (1998), medya okuryazarlığının sadece olumsuz medya mesajlarına karşı telkinle sınırlı olmadığını, aynı zamanda vatandaşlara medya ile etkileşime girme gücü sağladığı görüşünü ifade etmektedir. Medya ile ilişkilerinde uyrukların güçlendirilmesi hedefini içkin bu görüşler, medya okuryazarlığının toplumsal deneyim ve vatandaşlık için gerekli bir yetkinlik fikriyle (Mihailidis ve Thevenin, 2013) desteklenmektedir.

Uyrukların dijital medya teknolojilerini sosyalleşme aracı olarak kullandıkları ve her geçen gün bu teknolojilerle daha fazla zaman harcadıkları bir gerçek. Ancak medya okuryazarlığı, sadece medya metinlerinin farklı formlarındaki artış ve dolayısıyla medyalara maruz kalma miktarıyla gerekçelendirilmemektedir. Günümüz demokratik sistemleri, medya okuryazarlığı ile demokrasi arasında doğrudan ilişki kuran bir perspektifi önelemektedirler. Demokrasi, kültürel katılım ve aktif vatandaşlık gibi başlıklar açısından kritik bir önem atfedilen medya okuryazarlığı; 1990’lı yılların başında Amerika Birleşik Devletleri’nde (Hobbs, 1998), 2000’li yılların başlarından itibaren ise Avrupa Birliğinde -esasen bir öğretim ve öğrenim sorunu vurgusuyla- kurumsal düzeyde ele alınmaya başlanmıştır (Koltay, 2011). Dünyanın pek çok ülkesinde medya okuryazarlığı merkezleri/birimleri kurulurken, eğitim politikaları bu ekseninde gözden geçirilmektedir (Potter, 2010; Celot, 2012). Avrupa Komisyonu (2007), dijital dünyada medyanın nasıl çalıştığına daha iyi anlaşılmasına ve vatandaşların medyanın ekonomik ve kültürel boyutunu daha iyi anlamasına ihtiyaç duyulduğu görüşünü benimsemektedir. Medya okuryazarlığını “bir yaşam becerisi” olarak niteleyen bu görüş, Avrupa vatandaşlarının dijital teknolojiyi esas alan yaşam ve çalışma hayatına uyum sağlamasını; tüm vatandaşların dijital medya teknolojilerini kullanıp, bu teknolojiden yararlanabilmesini hedeflemektedir. Öte

yandan medya okuryazarlığını, bilgi ve iletişim teknolojilerini öğrenme, kullanma ve demokrasiye dair eleştirel düşünme yetkinliği çerçevesinde ele alan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) 2011 yılında, medya eğitiminde öğretmen yetiştirmek amacıyla 11 dilde çevrimiçi bir müfredat kılavuzu yayınlanmıştır (Wilson vd., 2011).

Başta akademi olmak üzere, piyasa aktörlerinin, meslek örgütlerinin, ulusal ve uluslararası kurumların dahil olduğu güncel medya okuryazarlığı tartışmalarının dijital teknolojilerin kullanımına odaklandığı görülmektedir. Medya formlarındaki çeşitliliğe odaklanan yukarıdaki güncel okuryazarlık tartışmalarından da anlaşılacağı üzere, medya okuryazarlığı farklı teknolojilerin entegre olduğu çoklu medya ortamlarını ve çoklu formları ifade etmektedir. Dolayısıyla, günümüz okuryazarlık fikri görsel, elektronik ve dijital ifade ve iletişim biçimlerini içeren genişletilmiş medyalar alanını işaret etmektedir.

Bu noktada, dijital teknolojileri kullanma becerileri arasında, yaratıcılık ve içerik oluşturma yetkinliği önemli bir yer tutmaktadır. Pangrazio (2016, s. 166), dijital medya tasarımının, dijital okuryazarlık eğitiminde giderek daha popüler bir vurgu haline geldiğini belirtmektedir. İçerik oluşturmanın dijital okuryazarlık için hayati bir önem taşıdığını savunan Hobbs da (2017, s. 7) benzer şekilde “öğrenmek için yaratmaya” vurgu yapmaktadır. Geleneksel okuryazarlık tanımlarında, sıradan insanlar mesaj gönderen değil alıcı olarak kabul edilmektedir. Geleneksel medyanın pasif alıcısına (izleyici, dinleyici) karşın, günümüzün anonim kullanıcıları dijital medya ortamlarında içeriğin yaratıcı öznelidir. Yeni medya teknolojileriyle içerik oluşturmak her zamankinden daha kolay hale gelmektedir. İçerik alma, oluşturma ve gönderme tek bir araç üzerinden mümkün olan kompakt bir deneyime dönüşmektedir. Dolayısıyla medya okuryazarlığı, giderek artan bir sıklıkla, kişinin kendi mesajlarını yaratabileceği analitik yetkinliklere gönderme yapmak için kullanılmaktadır. Ancak, büyük ölçüde yazılı basındaki tarihsel kökenlerine bağlı olan yazan-okuyan, konuşan-dinleyen, yerel benlik-dış dünya gibi ayrımlara dayalı analitik repertuarımızın yeni medya teknolojilerine uygulanabilirliği zayıftır (Livingstone, 2004). Medya okuryazarlığının karmaşık iletişimsel durumlarda işlev görmesi, okul temelli ortamlarda, eğitici dijital teknoloji kullanım uygulamaları/sertifika programları gibi pratiklerle mümkün görülmektedir. Halihazırda okul ve üniversitelerde, öğrencilerin medya içeriklerini birtakım süzgeçlerden geçirerek tüketmelerini ve yeniden oluşturmalarını sağlayacak çeşitli dijital okuryazarlık programları yürütülmektedir (Bulger ve Davison, 2018; Share vd., 2019). Okul seferberliğinin yanı sıra, dijitalleşmenin küresel *fırsat eşitliği* anlatısını içkin popüler gündem de uyrukların medya teknolojilerini kullanma kapasitesini artırmaya yönelik genel eğilimi beslemektedir. Neticede dijital teknoloji kullanımını, toplumsal, siyasal ve ekonomik ilişkilerin işleyişi açısından olumlayan medya okuryazarlık tartışmaları, vatandaşlığın dönüşen anlamlarına da ışık tutmaktadır.

Neoliberal Yönetimsellik ve Girişimci Özne

Medya okuryazarlığı tartışmalarının, analitik düşünme, bilinçli vatandaş, kültürel katılım gibi başlıkları esas alan bir öğretim/öğrenim söylemini merkezine aldığı görülmektedir. Bu söylem, dijital ekonomilerin agresif bir şekilde teşvik edildiği günümüz neoliberal sosyo-ekonomik düzende ne anlama gelmektedir? Medya okuryazarlığı rasyonellerini ve dijital benliği ifade etme tekniklerini nasıl anlamak gerekir? Herkes gerçekten öğrenen bir toplumun üyesi

olabilir mi? Foucault'nun yönetimsellik/yönetim zihniyeti (*governmentality*) tartışması, bu ve benzer sorulara yanıt bulmayı ve dolayısıyla medya okuryazarlığı söyleminin içsel gerilimlerini analiz etmeyi sağlayacak kavram setleri sunmaktadır.

Foucault (2016) yönetimsellik kavramını, liberal doktrinlerin eleştirel okumasıyla geliştirmiş; neoliberal yönetim biçimlerini ve neoliberal söylemin öngördüğü piyasa öznesinin oluşumunu analiz etmek için kullanmıştır (Dean, 1995; Rose, 1999; Read, 2009). Foucault yönetimsellik tartışmasında, iktidar teknolojilerini destekleyen siyasal rasyonelleri analiz etmeye odaklanır ve iktidar teknikleri ile bilgi biçimlerinin karşılıklı yapılanması üzerine önermeler sunmaktadır (Foucault, 2000, s. 264-287). “Yönetim” ve “zihniyet” kavramlarının semantik biçimde bağlanması yeni bir siyasal rasyonellelikle yeni iktidar teknolojilerinin birbirlerine karışıp kaynaşmasını işaret etmektedir (Lemke, 2001, s. 191). Foucault'nun kullandığı şekliyle yönetim, sadece siyasi tabiiyetin nihai yapısı olarak devlet yönetimine atıfta bulunmaz. Aynı zamanda “diğer insanların eylem olasılıkları üzerinde etkili olmaya yönelik eylem biçimlerini de” kapsar (Foucault, 2001, s. 341). Foucault'ya göre yönetim, olası eylemler üzerine getirilen bir dizi eylem yapısıdır; kışkırtır, teşvik eder, baştan çıkarır, kolaylaştırır ya da zorlaştırır. Bu anlamda yönetmek, başkalarının olası eylem alanını yapılandırmaktır (Foucault, 2001, s. 341). Bu, bir ölçüde, öznelerin kendilerini toplumsal düzenin uygun ve sahiplenilmiş özneleri olarak ele olmalarına vesile olacak yeni söylemlerin tanıtılması/dayatılması yoluyla gerçekleşmektedir (Davies ve Bansel, 2007). Dolayısıyla, Foucault yönetimsellik kavramıyla, davranışların düzenlendiği ve yönetimin bireysel öznelerin kendi kendini örgütlenme kapasiteleri ile uyumlu hale getirildiği iktidar yapılarına atıfta bulunmaktadır. Yani, bireyler üzerinde uygulanan kolektif iktidarı, belirli teknolojilerle bağlantılı rasyonalitelerin doğası üzerinden anlamaya çalışmaktadır.

Bu noktada Foucault, yönetsel rasyonalitelerin esas aracının menfaatler olduğunu söylemektedir. Foucault (2000, s. 282-283) analizlerinde, menfaatleri doğrultusunda eylem halindeki bireylerin öznel kapasiteleri yoluyla politik talimat ve ekonomik sömürü biçimlerine nasıl bağlandıklarını ortaya koyan bir çerçeve sunmaktadır. Karar alma ve eylem süreçlerinin belirlenmesinde rasyonel ekonomik prensiplerin belirleyici olduğu bu mekanizma, bireysel düzeyde irade sahibi öznellik fikrine dayanan sözleşmecî liberal düşüncedeki hak ve hukuk söyleminin muğlaklaştığı, öznelliğin arzulara indirildiği (Foucault, 2000) neoliberal sistemde işlevselleşmektedir.

Foucault'nun neoliberalizmi gerçekliğin yeni rejimi ve öznellikler yaratmanın yeni yolu olarak gördüğünü aktaran Read, insanların sadece ekonomik ilişkiler içinde ele alındığı ve tanımlandığı “homo economicus” ifadesiyle bu öznellik durumuna açıklık getirmektedir. “Homo economicus” neoliberalizmin yatırım ve rekabet öncelikli esaslarına tabidir ve bu motivasyonlar tarafından yapılandırılır (Read, 2009, s. 27-29). Neoliberalizm bu anlamda salt bir ekonomik program olarak değil, toplumsalın tamamını ekonomik bir form olarak tanımlayan geniş çaplı bir proje olarak ortaya çıkmaktadır. Piyasa öznesini teşvik eden bireyselleştirme ve özneleştirme süreçleriyle bağlantılı olan neoliberalleşme; nüfusu piyasalaştıran ve böylece sömürülecek bir kaynak olarak çerçeveleyen bir yönetselliği takip eder (Dean, 1995; Rose, 1999). Toplumsallıkları ekonomik ilişkiler aracılığıyla kurulan bu özneler, ancak pazarda buluşabilecek “girişimci” bireylerdir (Bromley vd., 2022). Bu bireyler,

girişimci vatandaşlığın örgütsel ve öznel koşullarının yaratıldığı neoliberal toplumda rekabet halindedirler (Rose, 1999).

Bu bağlamda, neoliberal devlet, ekonomiden ve insan refahından sorumlu Keynesyen devletin, küresel şirketlere güç veren ve insanları kendi yaşamlarının üretken ekonomik girişimcileri olarak yeniden düzenleyen aygıt ve rasyoneller tesis eden bir devlete dönüşmesiyle karakterize edilmektedir (Rose, 1999; Brown, 2003; Harvey, 2015). Kamu hizmetlerinin özelleştirildiği, sermayenin kurlsız, piyasaların serbest ve çalışanların koruyucu ağlardan mahrum olduğu “yapısal düzenlemeler” getiren neoliberal ekonomi (Harvey, 2015), liberal tahayyülün ideasındaki belli kamusal malları, alanları, deneyimleri paylaşan demokratik siyasal varlığın bir üyesi olarak vatandaşı da (Brown, 2018, s. 204) dönüşüme uğratmaktadır. Piyasa kurumları aracılığıyla işleyen rekabetçi tahayyül doğrultusunda vatandaşın girişimci ve rekabetçi bir özne olarak yeniden inşası (Brown, 2018; Rose, 1999) teşvik edilirken; refah devletinin “pasif” vatandaşının yerini, ahlaki üstünlüğüne vurgu yapılan, benliğin “aktif” girişimcisi yeni bir vatandaş almaktadır. Kazanç elde etmede aktif, beceri biriktiren, sorumlu, özyönetimci ve girişimci oldukları ölçüde kendini “özgür” sayan öznellik pratikleri, belli rasyonellerin söylemsel yapıları üzerinden genişletilmektedir.

Öğrenme ve iktidar teorilerinin etkileşime girdiği medya okuryazarlığı gibi güncel öğrenme modellerinin analizinde yönetimsellik kavramı yol göstericidir. “Bilgi biçimleri, iktidar stratejileri ve benlik teknolojilerini bir araya getirerek, tahakküm ve sömürü süreçlerinin derinliğini” (Lemke, 2000, s. 7) anlamayı sağlayan yönetimsellik kavramı, mevcut siyasi ve toplumsal dönüşümlerin daha kapsamlı bir şekilde açıklanmasına olanak tanımaktadır. “Girişimci” öznelerin eylem alanlarının yapılandırılmasında medya okuryazarlığı bir zihniyet uğraşını temsil etmektedir. Teknoloji ve kültürle bağlantılı olarak kapsamı genişleyen okuryazarlık, okuryazar olma ve okuryazar kalma becerisiyle uzun vadeli bağlılıklar gerektirmektedir (Cordes, 2009). Bu açıdan medya okuryazarlığı, *hayat boyu öğrenme* stratejisiyle ilişkilidir. Foucault’ya göre hayat boyu öğrenme, bireylerin kolektifle olan ilişkilerinde bir yönetme modelini temsil eder. Daha spesifik olarak, bir kontrol teknolojisi oluşturmaktadır (Olsen, 2006). Yani, işçileri dijital üretim ve yeniden üretim teknolojilerinin bilgisine sahip özneler olarak inşa etmenin, özellikle Keynesyen olmayan, küresel bir yolunu mümkün kılar. Bu yolun temel gücü, bir dizi esnek teknoloji oluşturmasıdır. Bir taraftan, devlet ve piyasanın sorumsuzluk alanını yeniden tanımlarken; diğer taraftan, üretim süreçlerinde hareketli, ürünler ve beceriler arasında geçiş yapabilen iş gücü bilgisini meşrulaştırır.

İçeri ile Dışarıyı Yeniden Tanımlama: Dijital Vatandaşlık

Vatandaşlık ve okuryazarlık sabit fenomenler değildir. Bu fenomenler yasa, toplumsal norm ve uygulamalarla belli anlamlar kazanırlar. Marshall (1992), sanayileşme süreçlerinde sanayi ve toplum arasındaki ilişkinin modern vatandaşlık yapısını şekillendirdiğini belirtmektedir. Sanayi toplumlarında sosyal haklar mimarisinin “kapitalist işverenlere daha değerli işçiler sağlama” ve “ulusun endüstriyel rakipleriyle rekabet etme gücünü artırma” (1992, s. 37) ekseninde oluştuğunu ifade eden Marshall, ortaya çıkan bu vatandaşlık modelini “endüstriyel vatandaşlık” kavramıyla tanımlamaktadır. Endüstriyel vatandaşlık fikrinde, bireyin yurttaş olması ve kendini bu şekilde ifade etmesi çalışma yoluyla gerçekleşir; kamusal yaşama katılımı

emek piyasasına katılımına bağlıdır. Dolayısıyla, “iyi vatandaş” figürü, Tomasello’nun (2023) ifade ettiği gibi, günlük sıkı çalışmasıyla ulusal refaha katkıda bulunan namuslu sanayi işçisi figürünü yansıtmaya eğilimindedir. Tomasello’ya göre (2023), yirminci yüzyıl sanayi toplumlarındaki vatandaşlık anlayışı, ulusal zenginlik üreten bir çalışma disiplinini esas alan endüstriyel bir sosyal sözleşmeye dayanmaktadır. Nizami teknolojide somutlaşan bu vatandaşlık, “vatandaş-işçi”nin büyümesi ve nihayetinde ulus-devletin gelişimi hedeflerine bağlıdır. Bu hedefler, endüstriyel vatandaşlığın sınırlarını ve dışlayıcı niteliklerinin çerçevesini de tanımlamaktadır.

Bu bağlamdan hareketle, vatandaşlık ve okuryazarlığı dijitalleşme rasyonelleri üzerinden anlamlandırma pratiklerinin, Pangrazio ve Sefton-Green’in (2021, s. 17) belirttiği gibi, toplumsal norm, varsayım ve beklentileri dönüştürdüğü; yönetim, kontrol, otorite ve sorumluluk kaidelerinde de farklılaşmaya yol açtığı düşünülmektedir.

Küresel piyasa dinamiklerinin yön verdiği günümüz dijitalleşme çağında, ulusal refah düzenine dahil olmanın koşulu olan emeğe dayalı toplumsal katılım modeline, çalışmanın tipik olmayan anlamlar dünyası içinden meydan okumaktadır. Dijital dönüşümler, esnek çalışma, güvencesiz işgücü, ücretsiz emek, dijital otomasyon, otonom makinelerin yol açtığı teknolojik işsizlik gibi faktörlerle emeğin doğası ve anlamını derinden sarsmaktadır. Dijital teknolojilerin ekonomik alan-sosyal alan ayrımlarının geleneksel sınırlarını giderek yerinden eden ilişki biçimleri, uyrukların toplumsal katılım süreçlerinin mimarisini de belirlemektedir. “Dijital vatandaşlık” şeklindeki kavramsallaştırma, bu dönüşümün somut ifadelerindedir. Dijital teknolojilerin *uygun* kullanımlarını öğrenme, çevrimiçi etkileşimlerde *sorumlu* tutum geliştirme, çevrimiçi gizliliği/hakları bilme ve çevrimiçi etkinliğin olası sonuçlarını anlama gibi beklentileri ifade eden dijital vatandaşlık, dijital teknolojileri odağına alan günümüz medya okuryazarlık stratejileriyle kesişmektedir (Knox ve Bayne, 2013).

Medya okuryazarlığının uyrukların ekonomik ve toplumsal entegrasyon hedefleri açısından önemi, Avrupa Komisyonu’nun (*European Commission*) ilgili bildirisinde şöyle ifade edilmektedir:

Medya, Avrupa vatandaşlarının dünyayı daha iyi anlamalarını ve demokratik ve kültürel yaşama katılmalarını sağlayan temel unsur olmaya devam ederken, medya tüketimi de değişmektedir. Mobilite, kullanıcı tarafından üretilen iletişim, internet ve dijital ürünlerin hızla yaygınlaşması medya ekonomisini kökten dönüştürmektedir. Sonuç olarak, dijital dünyada medyanın nasıl işlediği, medya ekonomisindeki yeni oyuncuların kimler olduğu ve dijital medya tüketiminin hangi yeni imkânları ve zorlukları sunabileceği konusunda daha iyi bilgi ve anlayış oluşturmak çok önemlidir (European Commission, 2007, s. 2).

Medya okuryazarlığını, demokratik katılım, entegrasyon, kalkınma, modernizasyon, beşeri sermaye ve istihdamı teşvik işlevleriyle Avrupa Birliği için önemli bir değer olarak tespit eden bildiri; teknolojik dönüşümlerle birlikte ortaya çıkan dijital kullanıcıyı, ideal vatandaşa içkin güncel beklentileri karşılayan bir hak öznese olarak tasarlamaktadır.

Medya okuryazarlığının sadece “yalan haber” farkındalığı yaratmak, bireylerin çevrimiçi olma deneyimlerini araştırmak ya da olan bitene eleştirel bakış becerisi kazandırmakla sınırlı

olmadığı açıktır. Günümüzde, başta geleceğin çalışanları olarak görülen çocuklar ve gençler olmak üzere, uyrukların başarılı bir kariyere sahip olması dijital teknoloji okuryazarlıklarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu gündem, dijital araçları kullanma ve değerlendirme becerisi olmayan gençlerin istihdamdan sosyal etkileşime kadar pek çok yönden hayatın gerisinde kalacakları olasılığına dikkat çekmektedir. Sosyal ve profesyonel hayata aktif katılımı mümkün kılacak eğitim ve yeterlilik düzeyini yansıtan bir terim olarak dijital vatandaşlık, dijital dünyayı etkin bir şekilde anlamlandırma, bu dünyada gezinme ve var olma becerisi olarak çerçevelenmektedir (Hargittai, 2002; Seale ve Dutton, 2012). Bu noktada, vatandaşlık kavramını niteleyen “dijital” sıfatı, dijitalleşme paradigmasının baskın anlamlar dünyasını ifade etmenin ötesinde, Pangrazio ve Sefton-Green’in belirttiği gibi (2021), genellikle önceden var olan alanları değiştirme ve genişletme yollarını açıklamak için de kullanılmaktadır.

Topluluk üyelerini işgücü piyasalarının değişen teknolojik taleplerine ekleme işlevi üstlenen medya okuryazarlığı, dijital teknoloji endüstrisinin devamlı surette yenilenen ürünleri için elverişli pazarları olanaklı kılan bir öğrenim teknolojisidir aynı zamanda. Dijital uzamdaki kullanıcı, yaygınlaşan verileşmenin hem öznesi hem de nesnesi konumundadır. Bu anlamda, medya okuryazarlığı, geniş nüfusların teknoloji tüketicileri oldukları bir gündemi yükseltirken, anonim kullanıcıların üretici tüketim (*prosumption*) süreçlerine eklemlendiği koşulları sağlama görevi de üstlenmektedir. Dünyanın anonim kullanıcıların el birliğiyle dijitalleştirilmesini (Güven, 2020) teşvik eden güncel paradigma, günümüz piyasaları için en değerli sermaye kaynağı olarak görülen *veri* (The Economist, 2017) için beşeri sermayenin eğitimini hedeflemektedir. Verinin kazanca dönüştürülmesi, dijital kapitalizmin iş modellerinin merkezinde yer almaktadır. Çevrimiçi kullanıcıların oluşturduğu içeriğin (*user-generated content*) ekonomik bir değer olarak tasnif edilip ticari amaçlarla kullanımı, günümüz bilgi ekonomilerinin birikim stratejilerindedir (Zuboff, 2015). Kullanıcıların ürettiği içeriğe sırtını dayayan sosyal medya platformları ve diğer veri giriş sistemleri, büyük ölçüde dijital kullanıcıların kendi verilerinin haklarını platform şirketlerine devrettiği sözleşmelere dayanmaktadır (Gorwa, 2019). Bu, verileşmenin altyapı süreçlerini kontrol edenlere avantajlar sağlayan ve böylece dijital kullanıcılar hilafına eşitsizlikler üreten bir ilişki biçimi ortaya çıkarmaktadır. Zira kullanıcıların, çevrimiçi faaliyetlerinin izlenmesi ve işlenmesi - hedefli reklam ve tüketim alışkanlıklarına veya ilgi alanlarına yönelik kişiselleştirilmiş veri setleri halinde- kolaylıkla sağlanmaktadır. Bu açıdan, kullanıcı yaratımı içeriğin temellük edilmesi süreçlerinin eleştirel kültür ve medya çalışmalarında ücretsiz emek tartışmalarını (Terranova, 2000; Fuchs, 2014; Jarrett, 2016) tetikleme tesadüf değildir.

Nihayet, ekonomik ve toplumsal yaşam giderek artan şekilde dijital uzama içerilmektedir. Hegemonik medya okuryazarlığı modelleri, neoliberal ekonomik modele atıfla, bireylerin dijital teknolojilerle uyumunu hedefleyen bir seferberliği teşvik etmektedir. Bu seferberlik, neoliberal vatandaşın ihtiyaç duyduğu dijital medya becerilerinin çerçevesini belirlemektedir: Piyasayı ve toplumsalı dijital prensipler doğrultusunda dönüştüren yeni medya teknolojilerini anlama, kullanma, üretme, iletme; kaçınılmaz bir şekilde dijitalleşen dünyanın gerisinde kalmama; küreselleşen neoliberal piyasa rasyonellerinin öngördüğü bir hayat stratejisi vizyonu edinme. Dolayısıyla medya okuryazarlığı teknolojisi, ekonomikleşmenin genişletilmiş anlamlar dünyasında becerilerle donatılmış öznelerin küresel üretimini hedeflemektedir.

Dijital becerileri gelişkin baskın dijital vatandaş söylemi, disiplin ve kontrole dayalı iktidarın nesneleştirici pratiklerinin yeniden üretildiği bir alandır aynı zamanda. Dijital teknolojiler, iş ve boş zaman dünyasını mütemadiyen kesintiye uğratan *yenilikler* şeklinde hayata dahil olurlar. Emejulu ve McGregor'a göre (2019) bunlar, birey ve gruplara sürekli yenilenen iş ve boş zaman dünyasında başarı elde etmeleri için, belirli beceri ve var olma biçimleri benimsetmeye zorlayan disipline edici araçlardır. Dijital vatandaşlığın söz konusu teknolojilere depolitik bir yanıt işlevi üstlendiğini savunan Emejulu ve McGregor (2019, s. 133), dijital vatandaşlık anlayışının sosyal, siyasi, ekonomik ve medeni haklar için verilen kolektif mücadelelerden ve bunlara karşılık gelen vatandaşlık kavramlarından izole bir görüntü verdiğine dikkat çekmektedir. "Neyin yeni olduğuna" odaklanarak fetiş bir karakter kazanan dijital vatandaşlık, çoğu zaman "gücün kimde olduğunu" sormakta başarısız olmaktadır (Emejulu ve McGregor, 2019, s. 133). Oysa, teknoloji ve teknolojiyi çevreleyen konular nötr inşalar değildir. Dijitali mümkün kılan koşullar, küresel/toplumsal üretim ilişkileriyle ve bu ilişkilerin toplumsal ve çevresel çıktılarıyla ilgili politik sorular içerir.

Bu anlamda, dijital vatandaş, devlet ile piyasanın birleşik çıkarlarının somutlaştığı bir inşaya tekabül etmektedir. Kişisel bilgi ve faaliyetlerin artan verileşmesi, çoğu zaman kamu güvenliği adı altında, yeni gözetim biçimlerine yol açmaktadır. Zuboff'un (2015) "gözetim kapitalizmi" (*surveillance capitalism*) dediği bu koşullar altında, dijital vatandaşların kişisel verilerini elinde tutan, yöneten ve kontrol edenlere, insanların hayatları, düşünceleri ve bedenlerimiz hakkında benzeri görülmemiş bilgiler sağlanmaktadır. Dolayısıyla, kişisel verileri tedarik eden (dijital vatandaşlar) ile bu verileri temellük eden, ticaretini yapan ve kontrol edenler (tipik olarak büyük internet şirketleri ve devlet) arasında mevcut eşitsizlikleri derinleştiren yeni bir güç dinamiği ortaya çıkmaktadır (Zuboff, 2015; Hintz vd., 2017; Tamassello, 2023). Bu dinamiğin vatandaşlar ve devlet arasındaki ilişki üzerinde önemli etkileri vardır. Dijital vatandaşın hem aktif bir vatandaş hem de denetlenen bir vatandaş olduğuna işaret eden Hintz vd.'ne göre (2017, s. 733), devlet-vatandaş bağı, sivil hak ve özgürlükleri korumak ve katılım ve aktif vatandaşlığı mümkün kılmak için dikkatli bir denge gerektirir. Ancak, Pangrazio ve Sefton-Green'in (2021) belirttiği gibi, dijital altyapıların opaklığı ve algoritmik karar alma süreçlerine artan bağımlılık, aktif bir vatandaş olmanın ne anlama geldiği konusunda kritik zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, dijital teknolojiler, vatandaşları demokratik ifadelerini oluşturmada ulus-devlete daha az bağımlı kılar. Ama aynı zamanda, devletin vatandaşlar üzerindeki kontrolünün genişlemesini ve yoğunlaşmasını sağladığı da açıktır. Nihayet, kitlesel ölçekte veri toplanmasına imkân veren dijital gözetim uygulamaları, nüfus profilleri oluşturma, sınıflandırma ve kategorize etmeye dayanan bir yönetim (*governance*) tarzı ortaya çıkarmaktadır. Böylece, insanların mali durumları, sağlık kayıtları, tüketici öncelikleri, etnik geçmişleri, eğitim deneyimleri veya suç geçmişleri gibi konular her an ulaşılabilir veri setleri haline getirilerek, farklılaşmış toplumsal/bireysel yapı ve eylemler üzerinde devlete geniş ve gelişmiş bir kontrol alanı sağlanmaktadır.

Özetle, medya okuryazarlığının baskın söylem ve pratikleri, uyrukların dijital uzama dahil edilmek suretiyle dışlandıkları ilişki biçimlerine olanak sağlamaktadır. Dijitalleşmenin fetiş bir unsura dönüştüğü günümüzde, dijital medya okuryazarlığı mesleki yeterlilik ve sosyal becerilerin hegemonik bir göstergesi haline gelmektedir. Bireyin ekonomik, sosyal ve kültürel işleyiş ve çevreye uyumu, okuryazarlık becerilerini geliştirmesine, yani çevrimiçi deneyimini

güncellemesine bağlıdır. Medya okuryazarlığını bir dizi beceri kazandırma meselesi olarak ele alan bu yaklaşım, teknolojinin insanların amaçlarına ulaşmak için basitçe kullanılabilecekleri nötr bir kategori olduğu varsayımına dayanmaktadır. Böylece, dijital teknoloji kullanımının bir vatandaşlık görevi haline getirildiği siyasi ve ekonomik gündem teyit edilmekte ve dijitalleşme süreçleri, eşitsizlik ve adaletsizlikle ilgili tartışmaların dışında tutulmaktadır. Oysa, dijital uzamın mevcut güç ilişkileri düzeninin, ekonomik ve toplumsal kontrolü genişlettiği, toplumsal hiyerarşi ve eşitsizlikleri yeniden ürettiği açıktır.

Sonuç

Kuşkusuz, insanların okuryazarlık tekniklerini öğrenmek suretiyle bilişsel yeteneklerini geliştirmesi anlamlı bir çabadır. Okuryazarlığın zamane icat ve tekniklerinde yetkinleşme, kişinin yaşadığı toplumun/dünyanın öğrenen bir sakini olmasını sağlar. Okuryazarlık esasen, “öteki” ile kozmopolit ilkelere dayalı ilişki kurma biçimlerini öğrenme imkanları içerir. El yazmasından bir örnek kitaba, sinemadan cep telefonuna tüm iletişim teknolojileri, yerel kendilikleri daha geniş toplumsal bağlamlar içinde inşa edecek öğrenme kapasitelerini harekete geçirir.

Günümüz medya teknolojilerinin politik eylem ve kültürel katılım için yeni alanlar açtığı bir gerçek. Ancak şirketleşmiş sosyal medya platformlarının ve kurumsal otoritelerin dijital eylemler üzerindeki kontrolü bu süreçleri karmaşıklaştırmaktadır. Dijitalleşmenin küresel fırsat eşitliği anlatısına karşın, dijital uzamın kontrolü güncel okuryazarlığa içkin öğrenme biçimlerini yönlendirmektedir. Medya okuryazarlığının hegemonik modelleri, uyrukların dijital teknolojiyi kullanma becerilerine ve onların çevrimiçi olma deneyimlerine odaklanmakta ve öğrenmeyi bireylerin neoliberal piyasaların sürekli değişen taleplerine ve kurumsal otoritelerin marjinalleştiren gözetim uzamına eklenmesi bağlamında ele almaktadır.

Medya okuryazarlığı ve dijital vatandaşlık söylemlerine gömülü olan eşitsizliklere ve hiyerarşi sistemlerine karşın, alternatif öğrenme modelleri de mümkündür. Bilgi ve iktidar ilişkilerinin eleştirel analizini yapma kapasitesini derinleştirecek okuryazarlık yaklaşımları, bireylere çevrimiçi dijital benlik sergilemenin ötesini talep etmeleri için yardımcı olabilir; ana akım anlatılara meydan okuyabilecek alternatif medya üretimleri için güçlenme stratejileri sağlayabilir. Ollsen’in (2006, s. 225) ifade ettiği gibi öğrenme, müzakere, çekişme ve tartışma becerileri yoluyla demokratik iletişim ve müzakere ortamının derinleştirilmesini gerektirmekte; bilişsel ve üstbilişsel becerilerin niceliksel olarak eklenmesi kaygısından uzaklaşarak, öznenin demokratik sürece aktif katılımı yoluyla niteliksel bir dönüşümü esas almalıdır.

Bu noktada, medya okuryazarlığı öğrenim süreçlerinde edinilecek yeni bilgi ve becerilerin, dijital endüstrilerin piyasa hedeflerinin ve gözetim kurumlarının kontrol mekanizmalarının hilafına, birey ve gruplara güç sağlaması gerekmektedir. Uyrukların medya teknolojileriyle ilişkilerini yeniden düşünmelerini sağlayacak aktif rolü, dijitalleşme süreçlerinin ırk, cinsiyet, sınıf gibi ayrımlara dayalı kurumsal hiyerarşi ve eşitsizlikleri derinleştiren ilişki biçimlerini sorunsallaştıran bir medya okuryazarlık yaklaşımı ile mümkündür. Öte yandan, dijital teknolojinin yaygınlaşmasını olanaklı kılan ve her seferinde yenilenen dijital ilişkilerin temelini

oluşturan -Kongo Cumhuriyeti’nde çıkarılan tental ya da Endonezya kalayı gibi- yer altı kaynakları ekseninde süren maddi mücadelelerin ve sömürü ilişkilerinin (Emejulu ve McGregor, 2019) hesaba katılması da tutarlı bir özgürlükçü okuryazarlık yaklaşımı oluşturmak için kaçınılmazdır. Nihayet, alternatif ve özgürlükçü teknoloji kullanım pratikleri, insanların eşitlik ve adalet taleplerini yükseltebildikleri yeni mücadele ve karşılaşma alanları inşa edebilir ve temelde insan hakları ilkesine bağlı temas ve ilişkiler için, varoluşun kozmopolit bağlamlarını daha güçlü bir şekilde üretebilir.

“Medya Okuryazarlığı ve Dijital Vatandaşlık: Bir İçererek Dışlama Rasyonalitesi” Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

	Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve intihal kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir.
Bilgilendirme	Bu çalışmanın ilk taslağı, İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Fakültesi’nin düzenlediği 10-12 Mayıs 2023 tarihli “Uluslararası İletişim, Dijitalleşme ve Toplum Sempozyumu”nda bildiri özeti olarak sunulmuştur.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Çıkar çatışması yoktur.
Yazar Katkı Oranı Beyanı	Medya Okuryazarlığı ve Dijital Vatandaşlık: Bir İçererek Dışlama Rasyonalitesi” başlıklı çalışmayı şahsım O. Özgür Güven olarak tek başıma hazırladığımı beyan ederim.
Teşekkür	Çalışmayı destekleyen kurum/proje bulunmamaktadır.
Etik Kurul Onay Belgesi	Etik Kurul onayına gerek bulunmamaktadır.
Ölçek İzni	Ölçek kullanılmamıştır.

Kaynakça

- ALA. (1989). *Final report*. ALA Presidential Committee on Information Literacy. Chicago, IL: American Library Association.
- Arke, E.T. (2012). Media literacy: History, Progress, and Future Hopes. K.E. Dill (Ed.), *The Oxford Handbook of Media Psychology* içinde (96-108). Oxford University Press.
- Aufderheide, P. (1993). *Media Literacy: A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy*. Queenstown, MD: Aspen Institute. Çevrimiçi, <https://eric.ed.gov/?id=ED365294> (Erişim: 28 Nisan 2023).

- Bejaković, P. & Mrnjavac, Ž. (2020). The Importance Of Digital Literacy On The Labour Market. *Employee Relations*, 42(4), 921-932.
- Bromley, P., Meyer, J. W., & Jia, R. (2022). Entrepreneurship As Cultural Theme In Neoliberal Society. *Entrepreneurialism and Society: New Theoretical Perspectives*, 81, 55-75.
- Brown, W. (2018). *Halkın Çözülüşü*. (B.E. Aksoy, Çev.). Metis.
- Bulger, M. & Davison, P. (2018). The Promises, Challenges, and Futures of Media Literacy. *Journal of Media Literacy Education*, 10(1), 1-21.
- Celot, P. (2012). EAVI Studies on Media Literacy in Europe. *Medijske Studije*, 3(6), 76-82.
- Commission For The European Communities. (2000). A Memorandum on Lifelong Learning, Brüksel. Çevrimiçi <https://tinyurl.com/ebs75t3w> (Erişim: 10 Mayıs 2023).
- Cordes, S. (2009, 23-27 Ağustos). Broad Horizons: The Role of Multimodal Literacy in 21st Century Library Instruction. World Library and Information Congress, 75th IFLA General Conference and Assembly. Milan, Italy.
- Davies, B. & Bansel, P. (2007). Neoliberalism and Education. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 20(3), 247-259.
- Dean, M. (1995). Governing the Unemployed Self In An Active Society. *Economy and Society*, 24(4), 559-583.
- Druick, Z. (2016). The Myth of Media Literacy. *International Journal Of Communication*, 10, 20.
- Emejulu, A. & McGregor, C. (2019). Towards a Radical Digital Citizenship In Digital Education. *Critical Studies in Education*, 60(1), 131-147.
- European Commission. (2007). A European Approach to Media Literacy in the Digital Environment. Çevrimiçi <https://tinyurl.com/4hv74es5> (Erişim: 02 Mayıs 2023).
- Foucault, M. (2000). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. (I. Ergüden, O. Akinhay & F. Keskin (Çev.)). Ayrıntı.
- Foucault, M. (2001). The Subject and Power. J. Faubion (Ed.) *Michel Foucault: Power Essential Works* içinde (326-348). New Press.
- Foucault, M. (2016). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. (F. Taylan, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fuchs, C. (2014). *Digital Labour and Karl Marx*. Routledge.
- Gorwa, R. (2019). What is Platform Governance? *Information, Communication & Society*, 22(6), 854-871.
- Hargittai, E. (2002). Second-level Digital Divide: Differences in People's Online Skills. *First Monday*, 7(4).
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (A. Onacak, Çev.). Sel.

- Hintz, A., Dencik, L., & Wahl-Jorgensen, K. (2017). Digital Citizenship and Surveillance Society - Introduction. *International Journal of Communication*, 11, 731-739.
- Hobbs, R. (1998). The Seven Great Debates in The Media Literacy Movement. *Journal of Communication*, 48(1), 16-32.
- Hobbs, R. (2017). *Create to Learn: Introduction to Digital Literacy*. Wiley.
- Hobbs, R. & Jensen, A. (2009). The Past, Present, and Future of Media Literacy Education. *Journal of Media Literacy Education*, 1(1), 1-11.
- Jarrett, K. (2016). *Feminism, Labour and Digital Media: The Digital Housewife*. Routledge.
- Knox, J. & Bayne, S. (2013). Multimodal profusion in the literacies of the Massive Open Online Course. *Research in Learning Technology*, 21.
- Koltay, T. (2011). The Media And The Literacies: Media Literacy, Information Literacy, Digital Literacy. *Media, Culture & Society*, 33(2), 211-221.
- Lemke, T. (2000, 21-24 Eylül). Foucault, Governmentality and Critique. Paper presented at the Rethinking Marxism Conference, University of Amherst (MA).
- Lemke, T. (2001). 'The Birth of Bio-Politics': Michel Foucault's Lecture at the Collège de France on Neo-Liberal Governmentality. *Economy and Society*, 30(2), 190-207.
- Livingstone, S. (2004). Media Literacy And The Challenge Of New Information And Communication Technologies. *Communication Review* 7(1), 3-14.
- Marshall, T. H. (1992). *Citizenship and Social Class*. Pluto.
- Martin, A. (2006). Literacies for the digital age. A. Martin & D. Madigan (Eds.), *Digital Literacies for Learning* içinde (3-25). Facet.
- Mihailidis, P. & Thevenin, B. (2013). Media Literacy As A Core Competency For Engaged Citizenship In A Participatory Democracy. *American Behavioral Scientist* 57(11), 1611-1622.
- Milenkova, V. & Lendzhova, V. (2021). Digital Citizenship and Digital Literacy in the Conditions of Social Crisis. *Computers*, 10(4), 40.
- Olssen, M. (2006). Understanding The Mechanisms Of Neoliberal Control: Lifelong Learning, Flexibility And Knowledge Capitalism. *International Journal of Lifelong education*, 25(3), 213-230.
- Pangrazio, L. (2016). Reconceptualising Critical Digital Literacy. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 37(2), 163-174.
- Pangrazio, L. & Sefton-Green, J. (2021). Digital Rights, Digital Citizenship and Digital Literacy: What's the Difference?. *Journal of New Approaches in Educational Research*, 10(1), 15-27.

- Pekman, C. (2004). Avrupa Birliği'nde Medya Okuryazarlığı. N. Türkoğlu (Ed.), *Medya Okuryazarlığı* içinde (16-25). Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Petranová, D., Hossová, M. & Velický, P. (2017). Current Development Trends Of Media Literacy in European Union Countries. *Communication Today*, 8(1), 52.
- Potter, W. J. (2010). The State of Media Literacy. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 54(4), 675–696.
- Potter, W. J. (2018). *Media literacy*. Sage Publications.
- Rantala, L. & Suoranta, J. (2008). Digital Literacy Policies in the EU- Inclusive Partnership as the Final Stage of Governmentality?. Lankshare, C. & Knobel, M. (Eds), *Digital Literacies* içinde (91-117).
- Read, J. (2009). A Genealogy of Homo-Economicus: Neoliberalism and the Production of Subjectivity. *Foucault Studies*, 6, 25-36.
- Rose, N. (1999). *Powers of Freedom*, Cambridge University Press.
- Sanchez, C. & Dunning, D. (2018). Overconfidence among beginners: Is a little learning a dangerous thing? *Journal of Personality and Social Psychology*, 114(1), 10-28.
- Seale, J. & Dutton, W. (2012). Empowering the digitally excluded: Learning initiatives for (in)visible groups. *Research in Learning Technology*, 20.
- Share, J., Mamikonyan, T., & Lopez, E. (2019). Critical Media Literacy in Teacher Education, Theory, and Practice. *Oxford Research Encyclopedia of Education*.
- Shepherd, T. & Henderson, M. (2019). Digital literacy in digital strategy. *Canadian Journal of Communication*, 44(2), 51-56.
- Terranova, T. (2000). Free Labor: Producing Culture for the Digital Economy. *Social Text* 63, 18(2), 33-58.
- The Economist. (2017). Fuel of the Future. *The Economist*, Mayıs 2017, 14-17.
- Tomasello, F. (2023). From Industrial To Digital Citizenship: Rethinking Social Rights in Cyberspace. *Theory and Society*, 52, 463–486.
- Wilson, C., Grizzle, A., Tuazon, R., Akyempong, K., & Cheung, C.K. (2011). Media and Information Literacy: Curriculum For Teachers. UNESCO.
- Zuboff, S. (2015). Big Other: Surveillance Capitalism and the Prospects of an Information Civilization. *Journal of Information Technology*, 30(1), 75-89.

Media Literacy and Digital Citizenship: A Rationality of Exclusion by Inclusion

O. Özgür GÜVEN

Extended Abstract

In the age of expanding multimedia environments and digital networks, relationships are being reshaped, blurring traditional distinctions such as producer-consumer, author-reader, speaker-listener. At the same time, these environments expand the digital space through various datafication systems. Digitalization, which is seen as an important human achievement in popular and academic discourse, also triggers debates on media literacy. These debates focus on the quality of knowledge and adaptation to digital technologies. The discourses surrounding media literacy, which are heavily debated in academia and the public sphere, are often based on constructs such as analytical thinking, informed citizenship and cultural engagement.

Encompassing integrated media platforms such as audiovisual, computer, mobile phone and other smart technologies (Koltay, 2011), contemporary media literacy generally refers to a skill set that encourages critical interaction with media messages (Aufderheide, 1993; Livingstone, 2004; Hobbs & Jensen, 2009) and aims to develop an awareness of these messages. Raising awareness of media content among different segments of society, especially children and youth, has been the main goal of media literacy since its inception (Hobbs, 1998; Druick, 2016).

On the other hand, media literacy is not limited to awareness of media content. It also encompasses issues such as developing new forms of sociability among children and youth, revitalizing digital participatory democracy, and establishing lifelong learning as an ethical norm (Druick, 2016). Media literacy promises social progress in different dimensions, generates discourses immune to dissent, and becomes a hegemonic signifier reflecting a consensus between different sectors. The digital technology industry promotes media literacy for productivity-driven labor markets (Shepherd & Henderson, 2019); national policies advocate media literacy to ensure sustainable development (Bejaković & Mrnjavac, 2020); and networks of educators promote media literacy for democratic participation and active learning (Bulger & Davison, 2018; Potter, 2010).

Digital media technologies indeed create opportunities for different demands for participation and alternative perspectives. However, what makes digital technologies a critical topic of current debates in the social sciences is not so much their relative opportunities, but the widespread concerns that these technologies give rise to. The source

of these concerns is that the media and technology industry, which is interested in selling ideas and products, is managing digitalization processes with a technological mobilization in line with market objectives. Currently, the digitalization trend, which is driven by global markets and the digital technology industry and continues to affect almost every aspect of life, increases the use of digital media every day, while expanding the sphere of control of digital technology companies and neoliberal markets (Rose, 1999; Read, 2009; Brown, 2018) that define the entire society as an economic form.

The critical question to be asked at this point is what are the dominant meanings and goals of the learning discourse inherent in contemporary media literacy? In this study, it is assumed that media literacy, with its dominant learning discourses and practices, is tied to the goal of constructing a subjectivity that provides internal coherence to the logic of neoliberal social and economic organization. Based on this assumption, firstly, the media literacy literature is examined. Then, the relationship between the teaching/learning discourses and practices inherent in media literacy and neoliberal constructions of subjectivity is discussed. For this purpose, Foucault's concept of *governmentality*, which is used by liberal doctrines to explain the mechanisms of organizing the population according to economic processes, is taken as a basis.

The dominant media literacy rationales inherent in the goal of using media technologies “appropriate” shed light on the transforming meanings of the bond of citizenship in the age of digitalization. In this sense, it is assumed that media literacy, with its dominant discourses and practices, is tied to the goal of constructing a subjectivity that provides internal coherence to the logic of neoliberal social and economic organization. At this point, it is argued that media literacy is a managerial technology that redefines the boundaries of social inclusion and exclusion by pursuing techniques of subjectification in line with the combined interests of the state and the market. An individual's economic and social cohesion depends on developing his or her literacy skills, i.e. updating his or her online experience. This approach, which treats media literacy as a matter of acquiring a set of skills, is based on the assumption that technology is a neutral category that people can simply use to achieve their goals. Thus, the political and economic agenda in which the use of digital technology is made a duty of citizenship is confirmed; digitalization processes are excluded from debates on inequality and injustice. As a result, in the order of power relations of digital space that extends economic and social control, forms of relations in which subjects are excluded through their inclusion in digital space become possible.